

Pres. S.H. v.d. Sch.

MATERIALISME EVOLUTIONISME DARWINISME

EEN CRITISCHE SCHETS

DOOR

G. WISSE

CHRISTELIJK GEREFORMEERD PREDIKANT TE ARNHEM

D. J. VAN BRUMMEN — DORDRECHT
1922

LM
670

MATERIALISME EVOLUTIONISME DARWINISME

EEN CRITISCHE SCHETS

DOOR

G. WISSE

CHRISTELIJK GEREFORMEERD PREDIKANT
ARNHEM

D. J. VAN BRUMMEN, DORDRECHT.
1922.

the first of these is the fact that the
the second is the fact that the

the third is the fact that the
the fourth is the fact that the
the fifth is the fact that the
the sixth is the fact that the
the seventh is the fact that the
the eighth is the fact that the
the ninth is the fact that the
the tenth is the fact that the

the eleventh is the fact that the
the twelfth is the fact that the
the thirteenth is the fact that the
the fourteenth is the fact that the
the fifteenth is the fact that the
the sixteenth is the fact that the
the seventeenth is the fact that the
the eighteenth is the fact that the
the nineteenth is the fact that the
the twentieth is the fact that the

the twenty-first is the fact that the
the twenty-second is the fact that the
the twenty-third is the fact that the
the twenty-fourth is the fact that the
the twenty-fifth is the fact that the
the twenty-sixth is the fact that the
the twenty-seventh is the fact that the
the twenty-eighth is the fact that the
the twenty-ninth is the fact that the
the thirtieth is the fact that the

Ten opzichte van onze wereldbeschouwing betreffende de geschapene wereld is de tegenstelling tusschen schriftuurlijk geloof en materialistisch ongelooft drieledig.

Wie door genade het: „Ik geloof in God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde”, belijdt, weet, dat de wereld door het scheppende woord Gods is voortgebracht, en van den Logos (den Zoon, Joh. 1 : 3) is doorwoond; weet, dat in die wereld soortelijk van elkaar onderscheidene terreinen zijn, die ná en naast (niet uit) elkaar zijn ontstaan; weet, dat de kroon op Gods werken is de schepping van den mensch als *B e e l d G o d s*.

„In den beginne schiep God den hemel en de aarde”; met dit wonder vangt de historie aan. Alle worden rust in het zijn Gods, en het gewordene is tweeledig, hemel en aarde; geest en stof. Geen monisme; en allermint eeuwige stof.

En die geschapene „wereld” wordt in zes dagen verder voltooid. Wat vooral van beteekenis is, om ons te leeren, dat in de eenheid een veelvuldige verscheidenheid is; die dan ook in God zelf, als den Drie-Eenige, weer haar grond en bestand vindt. En deze verscheidenheid is niet uit „zichzelf” ontwikkeld, maar telkens riep Gods scheppend woord (de) afzonderlijke soorten te voorschijn.

Er zijn om zoo te zeggen verschillende sporten op den ladder der schepping; op den bovenste staat de mensch. Maar die soorten wijzen wel van onder af reeds naar elkaar heen. Er is alzoo architectuur in Gods werken; maar ze zijn niet door zichzelf uit elkaar „uitgevloeid”, geëvolueerd.

En ten derde wijst de H. Schrift er nadrukkelijk op, dat de mensch de kroon en spits der scheppingswerken Gods is; niet uit het dier ontstaan, maar als van „Gods geslachte”, een eigensoortig wezen vertoonend, *Beeld Gods* zijnde.

Tegenover deze drie specifiek christelijke of theïstische elementen onzer wereldbeschouwing, staat nu de trits der schijn-wetenschap van het stofvergodend ongelooft, hetwelk leert tegenover de scheppingsdaad zelf: *M a t e r i a l i s m e*; tegenover de leer der afzonderlijk geschapene soorten van schepselen: *E v o l u t i o -*

nisme; en bijzonder tegenover de schepping des menschen als Beeld Gods: Darwinisme; gelijk n.l. Darwinisme van zelf reeds beteekenis heeft voor de evolutieleer an sich; maar toch, wat ons aangaat, met name van antithetische beduidenis wordt voor de leer over ontstaan, wezen en bestemming van den mensch.

Gelijk dus in de eene scheppingsleer drie elementen zijn te onderscheiden, zoo ontvouwt deze ongeloofsleer eveneens drie bestanddeelen: Materialisme, Evolutionisme,*) Darwinisme. Zij worden wegens hun nauwe verwantschap meermalen met elkaar verward en vereenzelvigd. Toch diene men ze van elkaar goed te onderscheiden, al zullen ze ook in den regel ongescheiden worden voorgedragen.

Het Materialisme wil ons inlichten over wezen en ontstaan der stof zelf, over het ééne zijnde; de Evolutieleer over het ontstaan der verschillende soorten van wezens, over het ontstaan m. a. w. der verscheidenheid; Darwinisme voltooit dan de poging, door voor deze Evolutieleer zoo het heet de wetenschappelijke gegevens bij te brengen, en de „afstamming” des menschen als uit het dier geschied, te poneeren. — Niet ten onrechte is de Evolutieleer wel genoemd de dogmatiek van het Materialisme. En waarom zouden we het Darwinisme, voorzoover deze leer in 't bijzonder 't wezen van den mensch betreft, dan niet de ethiek van het Materialisme kunnen heeten?

Over deze drie nu een enkel woord.

I. Het Matèrialisme.

Wie tot de wereld der dingen rondom ons komt, wordt onwillekeurig opgewekt, niet alleen tot beschouwen en bewonderen, maar ook tot nadenken over oorsprong en wezen dezer dingen. De bewondering rijpt dan spoedig tot verwondering. Maar het ongeloof

*) Ik spreek in dit verband bij voorkeur van Evolutionisme; liever dan van Evolutie. Want Evolutie is op zichzelf nog geen ontoelaatbaar begrip. Er is zelfs tot op zekere hoogte Evolutie in Gods schepping; in dien zin n.l. dat telkens bij allerlei inderdaad het een uit het ander voortkomt; zelfs in hooger en schooner vorm. We behoeven zonder meer een ontwikkelingsproces niet te ontkennen. Maar ik spreek van Evolutionisme, als ik aanduiden wil, die leer, welke ons wil doen gelooven, dat alles, ook de verscheidenheid der soorten, en dat wel door een uit zichzelf werkende kracht, zou ontstaan zijn uit één aanvangskiem, uit één grondsoort; m. a. w. als het vele uit en door zichzelf uit het ééne zou zijn ontstaan.

mint geen zieleverwondering. Tot geen prijs mag die wereld ons opeischen tot Godsaanbidding. Het wordt dan een uitermate moeilijk geval. Het allerlastigste bij deze bespiegeling is, dat..... de dingen er nu eenmaal zijn. Niet minder dan het „v a n w a a r?” grijpt de vraag ons aan: „w a t e n h o e” zijn die dingen nu toch eigenlijk? En daarop antwoordt nu het Materialisme — hetwelk liever h o n d e r d andere wonderen aanneemt, dan het é é n e wonder der schepping, hetwelk Gods Woord ons leert, — dat alles in zijn in-wezen en herkomst niets is dan stof, materie. Alle dingen en ook alle „daadzaken” van lichaams- of van ziele- en geestesleven, zelfs alle denkbeelden over geest en God inclus, zouden in 't diepst der zaak, in hun innerlijkste wezen niets anders zijn dan stof en stofwisselings-activiteit, stofwerkingen; alles zou ten slotte uit telbare en weegbare stoffen zijn af te leiden.

Dit Materialisme is zeer oud. Het vond zijn aanhangers en wijsgeerige verdedigers reeds in de grijze oudheid. In den nieuweren tijd is het verjongd te voorschijn getreden, ik noem als zijn profeten slechts: Büchner, Feuerbach, Vogt, Moleschott, Czolbe, Haeckel enz.

Bij ondergeschikte verschilpunten komt in hoofdzaak aller leer hierop neer, dat de wereld bestaat uit een oneindig aantal atomen (stofdeeltjes, zóó klein, dat ze niet meer gedeeld kunnen worden), welke zich eindeloos bewegen in de oneindige ruimte, overeenkomstig vaste mechanische „wetten”. Door in de stof inwonende kracht (of hoe men dat ook voorts genoemd heeft), beweegt deze zich, trekt ze aan, stoot ze af, vermengt, vereenigt ze zich, formeert ze uit haar zelf complexen, vormt cellen, en bouwt uit die cellen weer lichamen op, enz. enz. En alle beweging, ook alle leven, alle denken en zijn is stof en niets dan stof. Die stof is voorts ondeelbaar, ook onvernietigbaar, en zóó ook ongeschapen. Eeuwige stof, ziedaar de sleutel, welke het wereldraadsel verklaren moet. Alle toestanden, gebeurtenissen, levensverhoudingen; historie en religie, recht en zedelijkheid, wetenschap en kunst, en alle dingen zijn gegrond in stof en zijn in hun wezen stoffelijke verhoudingen. — Physica en chemie verklaren alle dingen!

Nu zij vooraf reeds opgemerkt, dat deze leer ten slotte niet anders is dan ook een „geloof”. Wie niet naar de kerk wil, omdat ge dáár gelooven moet, ga ook niet naar Haeckel of Büchner, want zonder „gelooven”, en geen klein beetje ook, komt ge daar niet

klaar. Gelooven moet ge in het stelsel, als de beste. Het is in zijn wezen geen proefondervindelijke waarheid, bewezene ervaring, maar filosofie, in den slechtsten zin van het woord. Om b.v. te kunnen zeggen, gelijk het Materialisme doet, dat de hersens de oorzaak van het denken zijn, moet men gedacht en gefilosopheerd hebben. Als het Materialisme leert, dat de gedachten uit de hersenen voortvloeien als een product van stofwisseling, gelijk de gal van de lever, of de urine van de nieren, dan is het tot die stelling alleen kunnen komen, door een denkende werkzaamheid, die aan die stelling voorafging, een werkzaamheid dier ziel, wier bestaan juist was geloofchend.

Maar voorts: het Materialisme wil geen wonderen, en geen „gelooven”, en kortom geen aannemen van iets, dan alleen van wat „bewijsbaar”(!) is. Maar wie heeft nu ooit een atoom gezien? Het aannemen van atomen is eenvoudig een werkhypothese. Wie daarenboven aan die atomen toekent „eigenschappen” als eeuwig, onvernietigbaar, kracht, „denken” zelfs, (zooals in den lateren tijd geschiedde) enz., die verlaat met reuzenschreden toch eigenlijk en feitelijk het terrein van Materialisme, die „w e r k t” met dingen, welke met zuiver Materialisme zich immers niet verdragen.

Dàn, w à t i s stof? Verklaren doet men hier niets! De fout is bij al deze denkwijzen, dat men meent de dingen te kunnen, te moeten verklaren. En zie, dit is het juist, wat onze „opgave” te boven gaat. We moeten de nederheid leeren betrachten, van niet te kunnen verklaren; dat het juist onze adeldom zal zijn, het mysterie te beleven, te beleven in God.

Er is echter nog meer! En waaruit duidelijk zal worden, dat men waarlijk geen materialist moet worden, omdat men aan geen wonderen gelooft. Want hier moet ge voor elk verworpen bijbelsch wonder, tien andere in de plaats aanvaarden.

De stof is de God der materialisten; en die stof zou (let wel zuiver materialistisch gedacht!) uit zichzelf de prachtwereld der dingen hebben voortgebracht. Wat een wonderbare stof is dat! Die louter stof zijnde, het niet-stoffelijke uit zichzelf produceert; het niet-stoffelijke als denken, wetmatigheid, geestesleven, ja, het organische leven zelf. Ja wel, zegt men, maar dat alles is ook niets dan stof. We zullen eens even een paar zaken ervan onderzoeken.

Het moet den doordenkenden lezer toch al reeds duidelijk zijn

geworden, bij al deze goocheltoeren van het Materialisme, dat we behoorlijk aan 't filosofheeren moeten, om materialist te kunnen heeten. Met andere woorden: als er eens werkelijk niets anders bestond dan materie, stof, zou er geen..... Materialisme kunnen bestaan! Het Materialisme als d e n k s y s t e e m kan als zóódanig alleen dān bestaan, wanneer zijn leerinhoud..... onwaar is!

Maar bezien we eens een enkel onderdeel.

Het denken zou volgens 't Materialisme zijn, zooveel als 't phosphorlichten van de hersenen. Materialistisch doorgeredeneerd zou daar dus uit voortvloeien, dat wie de grootste en de meeste hersenen heeft, dan ook de beste gedachten bezat. Zoo zouden dan walvisschen en olifanten grooter wijsgeeren zijn, dan b.v. Feuerbach en Haeckel! Over 't algemeen hebben visschen veel phosphor in hun vleesch, en..... ze zijn 't naast verwant aan de oesters! Maar nog iets erger: de groote natuurkundige Liebig heeft verklaard, dat de hersenen in 't geheel geen „phosphorus” bevatten, maar slechts phosphorzuur, niet in staat tot zulk een opflikkeren! Ook zouden, volgens dit beginsel, onze beenderen, die 400 maal meer phosphor bevatten, dan in onze hersenen (volgens 't Materialisme!) aanwezig zou zijn, de verstandigste gedachten hebben!

O zeker, gal kan zich afscheiden van de lever, wijl ze stoffelijk is, maar 't bewustzijn is soortelijk van de hersenen onderscheiden. Hier gaat deze vergelijking dus niet op.

Hierbij klemt nog de vraag: hoe en waarom deze „phosphor” alleen in de m e n s c h e l i j k e hersenen is geraakt tot zulke verheven denkbeelden als over God, ziel, eeuwige dingen, ja, als over..... Materialisme zelf!

Nog meer. Bestaan deze in de werkelijkheid: God, ziel, eeuwige dingen? Volstrekt niet, antwoordt het Materialisme. Maar eilieve, hoe komt deze „ongelukkige phosphor” dan tot dergelijke dwaasheden? Is dit alles „priesterbedrog”? Zoo ja, hoe kwam het dan, dat die phosphor zoo iets verzon; en hoe, dat zoovele „domkoppen” daaraan geloof sloegen?

En zoo konden we voortgaan, indien ons bestek dit gedoogde.

Het Materialisme heeft (natuurlijk) vruchteloos gepoogd, om de psychische verschijnselen uit physische oorzaken te verklaren. Noch het leven zelf (waarover straks iets meer), noch de wet der oorzakelijkheid, noch de oorzaak zelf, plus de doelmatigheid der dingen; noch het bewustzijn, noch de gewaarwording, noch de

wilsvrijheid enz., zijn op materialistische wijze te verklaren. Integendeel, het materialisme heeft al die dingen door háár verklaringen zoodanig..... „verduisterd”, dat ze nòg wonderlijker zijn geworden.

Zeker, de ziel is menigmaal voor haar werkzaamheden afhankelijk van het lichaam. Gelijk de vioolspeler van de viool. Toch is de vioolspeler niet uit de viool af te leiden, noch de viool zelf is hij. En zóó redeneert toch feitelijk het Materialisme. Neen, het is de innerlijke, onzichtbare mensch, de „geest des menschen” te noemen, die denkt door zijn hersenen, ziet door het oog enz. Ja, de occulte wetenschappen mogen nog veel zuivering eischen, toch hebben die de laatste jaren onomstootelijk aan het licht gebracht, dat de ziel menigmaal onafhankelijk van haar omhulsel, de stof, kan werkzaam zijn. Neem b.v. het somnambulisme; de telepathie, de clairvoyance enz. enz., zij alle tasten het Materialisme in zijn wezen aan! Men zie hierover meer in mijn boek over „Het Spiritisme”.

Wie als materialist zou willen zeggen: ik heb het gansche heelal doorzocht, en nergens een God gevonden; het gansche lichaam heb ik doorvorsch, maar nergens op de punt van het ontleedmes een stukje ziel medegebracht, — die bewijst wel zijn d w a z e geestigheid, maar niet de waarheid van het Materialisme. Zeg dan evenzeer: in de hersenen is nooit de gedachte, en in het hart zijn nooit de aandoeningen gevonden. Dat hersenen denken is vóór geen zinnen waarneembaar.

Ik mag niet te breed worden, maar nog ééne opmerking.

De geleerde Du Bois-Reymond heeft openbartig en... w e t e n s c h a p p e l i j k beleden: er blijven zeven raadselen over, die het materialistisch denken niet kan ontcijferen. Bewustzijn en zelfbewustzijn nemen daarbij een eerste plaats in. Deze kan het Materialisme niet verklaren. We weten allen dat „ik” „ik” ben. De mensch alleen kan nadenken over zijn eigen denken en over zichzelf. Wie kan het verklaren, „verklaren” weet ge? — En dan de continuïteit van het „ik”. Dat ik weet, dat ik dezelfde persoon ben van vóór b.v. 20 jaar, terwijl we toch wetenschappelijk vaststellen, dat er geen enkel s t o f deeltje van vóór 20 jaar in mijn lichaamsbouw meer aanwezig is, dank zij het onophoudelijk voortgaande stofwisselingsproces. Het „ik ben”, en wel datzelfde „ik”, is nòg in mijn bewustzijn aanwezig. A n d e r s ben ik geworden, maar geen a n d e r. Al deze dingen laat de bluffende schijnwetenschap

van het Materialisme onopgelost staan. En de stoffen, waaruit we dan bestaan, zouden 14 in getal zijn. Geen hunner a f z o n d e r - l i j k heeft op zichzelf bewustzijn; nu wel als ze verbonden zijn? Hoe maakt het Materialisme dit klaar?

Genoeg voor ditmaal.

Wat de materie tot materie maakt (want inderdaad ze is wonderlijk) is te danken aan iets, dat b u i t e n de sfeer van het Materialisme ligt.

Het Materialisme is dan ook in de wetenschap reeds lang als humbug uitgeworpen. Al doet het in dubbeltjes-boekjes van Dage-raads-vereenigingen en diergelijke nog opgeld.

Thans viert de reactie reeds hoogtij. En dweept men in de ongeloofskringen al meer met een psychisch-monisme, van pantheïstischen aard. Dat wil zeggen: men leert, dat in stee van stof, materie, alles in zijn inwezen juist ziel (psyche) zou zijn; en dat in het wordingsproces der dingen God zelf wordende is. We kunnen ook hierop thans niet breeder ingaan.

Inmiddels, waar men in gebreke moest blijven het wezen der dingen te verklaren, zoekt men op een tweede baan rust voor zijn denken, in de z.g.n. Evolutieleer. Kunnen we het wezen der dingen niet verstaan, we zouden naar deze leer toch de veelheid en verscheidenheid kunnen verklaren.

* * *

II. Het Evolutionisme.

Dit houdt zich bezig met het wordingsproces; met een z.g.n. verklaring van het ontstaan der onderscheidene soorten; met het vraagstuk van de veelvuldigheid der dingen. — Wil het Materialisme ons leeren, dat het wezen van alle zijn is stof, materie, deze Evolutieleer tracht ons te beschrijven en te „verklaren”, hoe die materie tot al zijn veelvormigheid van verschijning is geworden. Met andere woorden, zij leert dat de dingen, die wij naast elkaar zien, ná en uit elkaar zijn geworden. Reeds in de oudheid kende men in beginsel deze theorie. Reeds Thales (650 j. vóór Chr.) en Anaximander namen aan, dat dieren en menschen uit „lagere” wezens zouden zijn ontstaan. In den nieuweren tijd is deze leer „gepolijst” geworden, en met overtuiging voorgedragen door mannen als Kant, Lamarck, Ernst von Baer en vele anderen.

Deze Evolutieleer is door en door een filosofie; een voor-

stelling van zaken daarenboven geheel op hypothesen (onderstellingen) gebouwd.

Men begon met de natuurwetenschap. En leerde, dat in den weg van geleidelijke ontwikkeling het levende uit het levenlooze, het organische uit het anorganische, de mensch uit het dier, het bewuste uit het onbewuste enz. was voortgekomen. Wanneer was deze evolutie (uit-wikkeling) begonnen? Ja, feitelijk nooit. Ze dient voorgesteld als eeuwig te zijn. Indien ze toch niet van eeuwigheid ware, moest men aan een God, Schepper, gelooven. En die moest juist geloofchend. Zeker, er zijn wel aanhangers van de Evolutieleer, die leeren, dat God de eerste gassen, atomen of stoffdeeltjes, heeft g e s c h a p e n, en dat nu verder alles zich daaruit ontwikkeld heeft; maar dan komt men toch o. a. voor twee groote onoplosbaarheden:

1e. Het anorganische en het organische, het onbewuste en het bewuste, het levenlooze en het levende, zijn door zulke Evolutieleer niet uit elkaar af te leiden.

2e. En wat den mensch zelf in 't bijzonder aanbelangt, wat hem t o t mensch maakt, zijn ziel met haar krachten en vermogens, met haar oorspronkelijke deugden, — zij kan niet zijn product van een stoffelijk proces.

Met zuiver Evolutionisme redt men het op deze twee punten niet. Ook leidt zulk een beschouwing tot een Deïstische wereldbeschouwing; de leer eener absolute scheiding tusschen God en wereld.

De consequente aanhangers van het Evolutionisme zijn dan ook in den regel ongeloovig. Er is geen God-Schepper. Alles heeft eeuwig bestaan; en het ontwikkelingsproces is eeuwig aan den gang. Hierbij nog van God te spreken, zou slechts kunnen op de wandrochtelijke manier van pantheïsme (het al is God).

Deze Evolutie-theorie heeft men nu voorts pogen toe te passen op de methode van alle andere wetenschappen. Ook op de religie. Alles is, wat het thans is, door geleidelijke ontwikkeling en uitgroeiing van het hoogere uit het lagere. Maar dät zou ons te zeer buiten ons bestek brengen, wilden we dit alles breeder toelichten. We bepalen ons tot de grondbeginselen.

Nog eens: het consequente Evolutionisme wil ons dus doen gelooven, dat in den loop van millioenen en nogmaals (niets kostende!) millioenen jaren alle thans bestaande leven, de groote

wereld, het gansche heelal, met al wat is en zijn zal, is voortgekomen in ontwikkelingsproces uit schier onwaarneembare gassen, atomen, en hoe ge het verder noemen wilt.

Zoo zegt de botanicus Schleiden: het leven heeft w a a r s c h i j n l i j k (!) het allereerst zijn intrede gedaan in den vorm van een klein slijmerig klompje.

Alles wordt teruggeleid tot het kleine, maar dat vereenvoudigt de zaak toch heusch niet; en verklaart evenmin iets. V a n w a a r is dat kleine dan? En hoe kwam het in beweging? En vanwaar is het, dat als het in beweging komt, het zich zóó doelmatig en ordelijk ontwikkelt; en hoe komt door beweging en draaiing enz. leven uit het levenlooze voort? Deze vragen worden wél verschoven, maar niet beantwoord door te spreken van „in den loop van millioenen jaren”. Men kan er net zoo veel millioenen van maken, als men slechts verkiest. Het doet aan 't begrip „eeuwig” niets af, en plaatst ons in een „vorig” tijdperk bij vernieuwing voor ál dezelfde moeilijkheden en vragen.

Merkwaardig is dan ook, hoe de evolutie-theorie „werkt” met tientallen hypothesen (onderstellingen), en het telkens heet: toevallig geschiedde dit, en toevallig gebeurde dat; men moet aannemen aldus, en indien we onderstellen dat alzóó, enz. enz. 't Is alles even vaag en..... onverklaard.

Zeker, men heeft gevoeld, daar is in alle verscheidenheid een grond van éénheid; het is de verdienste van de Evolutieleer, dat zij oog heeft gehad voor de éénheidsgedachte in Gods rijk-geordende schepping. Alleen maar, toen het aankwam op de vraag: hoe zullen we een basis vinden, waarop we die eenheidsgedachte construeeren kunnen? ging ze radicaal fout.

O zeker, de Evolutieleer heeft menigmaal belangrijk werk geleverd inzake de verwantschaps-ontleding. Maar haar hoofdfout blijft, dat zij een beschrijving van het ontstaan der dingen uitgaf voor een verklaring ervan.

En dan nog: welk een beschrijving!

Het Evolutionisme heeft ons nog nimmer kunnen verklaren, wat leven is, en hoe het ontstaat. Men kan leven wel beschrijven, als te zijn datgene, wat werkt uit zichzelf; maar verder geraakt men niet. Ook ontstaat geen leven zonder leven. Het organische is uit het anorganische niet af te leiden. En als Materialisme en Evolutionisme in gebreke blijven, het bewijs te leveren, dat leven

ontstaat uit doode stof, blijft er, naar Büchner's eigen woorden, nog altijd een „gat” in het systeem. — Vermakelijk zelfs wordt het te zien, hoe men al gepoogd heeft dit „gat” te stoppen. Jaren geleden deed Huxley een geweldige „ontdekking”. Door „zeer zorgvuldige(!) onderzoekingen” had hij ontdekt, dat op den bodem der zee groote hoeveelheden vrij levend protoplasma zich bevonden, die saamgesteld waren uit een klein, zeer eenvoudig, levend slijmklompje. Hier had men het lang gezochte. Dat was een proeve van leven, dat uit doode stof ontstaat. Het werd aan Haeckel gewijd, en naar zijn naam genoemd. *Bathybius Haeckelii*, zou het heeten. Een fleschje, gevuld met dit „oerslijm”, dat leven bevatte, leven uit zichzelf ontstaan (*generatio spontanea*), werd aan Haeckel vereerd. Kinderlijk blij was de man er mede. Hier hebben we nu 't bewijs, riep hij er van uit, dat leven uit zichzelf ontstaat, uit doode stof. Al de wonderen en werelddraadselen in een fleschje!

Maar och arme, bij nòg „zorgvuldiger” onderzoekingen kwam men tot de mistroostige ontdekking, dat 't heele geval waardeloos was; wat Huxley voor „oerslijm” had gehouden, bleek niets anders te zijn, dan..... de geleiachtige neerslag van gips ! !

Evenmin als het het leven kan verklaren, weet het Evolutionisme een antwoord te geven op de vraag: vanwaar de orde, de wet- en doelmatigheid der schepping? Zonder godsgeloof is zijn leer ten eenenmale ontoereikend. „Toevallig”, ziedaar het groote nietszeggende woord, dat alle beweging, verbinding, ordening, opbouw enz. enz. in de wereld zal moeten verklaren. Begrijpe het, wie het kan. Hoe komt het, dat uit al die millioenen atomen en moleculen nu juist een geordend heelal ontstaat, als er geen dirigeerend intellect wordt erkend? Men kan evengoed leeren, dat uit een „toevallige” worp van een millioen letters een vloeiend geschreven boek ontstaat; of dat uit het neerwerpen van eenige duizenden steenen een paleis verrijst. En hoe komt het, dat uit die atomen en cellen dan de ééne maal een boom, de andere maal een rots ontstaat, en dat bij den een dit toevallige spel een blauw, bij den ander een bruin oog heeft geformeerd? Niemand verstaat het; de Evolutioneleer zelve ook niet! De Hoogleraar Reinke heeft dan ook voor eenige jaren reeds erkend: zonder een God is 't niet te verklaren. Desgelijks getuigde ook de Engelsche geleerde Romanes, eerst een aanhanger van Darwin.

Wijsgeerig geredeneerd, is 't s y s t e e m niet minder totale on-

zinnigheid. Eeuwige Evolutie. Wat is dat?! Evolutie onderstelt tijd en ruimte; zonder tijd- en ruimtebegrip valt er over ontwikkeling en uitwikkeling niet te handelen. Maar „eeuwig” sluit deze beide begrippen, tijd en ruimte, juist uit. Hoe nu? Hier heft het stelsel zichzelf op. Om te kunnen evolveeren (uit- en ontwikkelen) moet er een stoot zijn geschied tot beweging. Vanwaar die stoot? En dan „beweging”. Wanneer, hoe? Als alles eeuwig is, is er geen begin, dus geen plaats voor zulk een stoot of bewegingsaanvang. Meer. Dan heeft alles al eeuwig „den tijd” gehad, om zich te kunnen ontwikkelen. Dan is alles reeds af. Of ook: dan is alles al..... vergaan!

Wie, als Haeckel, spreken wil van een „steeds wederkeerende wisseling van worden en vergaan”, en dat „eeuwig” door, poneert een stelling, welke natuurbetrouwelijk verstaan, onbewezen is, en filosofisch opgevat reine onzin mag heeten. Maar dan vertwijfele men ook aan de troostboodschap van dit Evolutie-evangelie. Het zou op deze lijn, als we maar lang genoeg geduld hebben, nog wel eenmaal „alles goed” worden. We gaan langs lijnen van ontwikkeling naar den paradijsstaat. Maar eilieve, eeuwig hebben we er reeds „den tijd” voor gehad. En nog is het niet beter, dan het thans is; zoo laat dan alle hoop varen. En ten slotte, al kwamen we langs deze lijn in den paradijsstaat aan, als zulke Evolutie (en dies ook strijd, worsteling) tot het wezen der dingen behoort, dan zou het moment, waarop het paradijs aanvangt, tegelijk het moment zijn, waarop het verdwijnt.

Zegt de Evolutie-man nu misschien: maar gij dan, met uw Gods-geloof, komt in dezelfde klem. Immers op uw God past ge ook dit begrip eeuwig en oneindig toe? Dan antwoorden we: zeker, God is eeuwig. Maar zonder evolutie juist. Hij is de Zijnde. „Eeuwig” en „aanvang”, gewis die twee begrippen verdragen elkaar niet. Evolutie onderstelt een begin, een aanvang, dus is niet eeuwig. Maar God kent geen begin, geen aanvang. Dit is juist tot het Goddelijke in God behoorend. Alle worden onderstelt een zijn, leerde Aristoteles reeds. De wereld is het gewordene en wordende, juist; maar daarom niet eeuwig. God de Zijnde; tot Zijn wezen behoort het niet-begin, het niet-ontstaan. Het ware volle Zijn, is eeuwig Zijn; Hij is de Zijnde, die het leven uit en door Zichzelf heeft, en daarom het Leven zelf is, het ongeschapene Leven. En als het volle zijn, ook een bewust zijn; dus de Levende;

de levende God als de God des levens; de God der geesten van alle vleesch. En in Hem leven wij, bewegen wij ons en zijn wij.

Voeg bij al deze dingen nu nog het volgende, en we hebben voor ons bestek genoeg om het Evolutionisme in al zijn onhoudbaarheid af te wijzen.

Deze evolutie toch zou in de millioenen jaren voor den aanvang der ons bekende geschiedenis hebben moeten plaats gevonden; maar dan moesten de aardlagen overvol wezen van overblijfselen van gelukke, en vooral van..... mislukte proeven en overgangen. En..... geen spoor ervan is te vinden.

Evenals het Materialisme, is ook het Evolutionisme reeds het brandmerk van onhoudbaar, onwetenschappelijk en ontoereikend tot wereldverklaring op het voorhoofd gedrukt. Niet door verklaren, alleen door „geloof” verstaan we, dat de dingen door God den Schepper zijn tot aanzijn geroepen, en door Zijne voorzienigheid nog worden onderhouden en geregeerd. Ook wat aangaat de veelvormigheid, de variëteit der dingen. Omdat God de wereld schiep door den Zoon (zie Joh. 1) den Logos, vinden we alle ideeën tevoren in God. Naar die veelheid en rijkdom Zijner ideeën schept Hij levensvolheid, in ontplooiing (voorzienigheid) van het geschapene tot rijke variëteit; en dit alles door dien de schepping van den Zoon, den Logos doorwoond, vanuit de eeuwigheid steeds verrijkt wordt; de dusgenaamde „praeformatie” aller dingen ligt principiëel beschouwd niet materiëel in de atomen en cellen zelf in, maar ligt ideëel in de schepping Gods des Vaders, als door den Zoon, den Logos. Uit God den Vader is het zijn der dingen, uit God den Zoon het zóó-zijn; uit God den H. Geest het afzonderlijke zijn en ook het bewuste zijn. Of wilt ge 't anders: uit God den Vader de materie, uit den Zoon de soorten, uit den H. Geest de individuen, de individualiteit.

* * *

III. Het Darwinisme.

Als ik het Darwinisme noemde (zie boven) de ethiek van het Materialisme, gelijk het Evolutionisme er de dogmatiek van genaamd is — bedoel ik dit natuurlijk bij wijze van begripsspeling, ziende op de populaire praktische aanwending van het Darwinisme. Namelijk, het Darwinisme is in de practijk van nog al beteekenis geworden, met oog op de leer van den mensch, betreffende zijn

afstamming en wezen. Plastisch geredeneerd, het Darwinisme heeft ons willen leeren, dat we afstammen van de „apen”. Van huis uit is derhalve ons wezen en onze natuur „beestachtig”.

Hier vinden we met de christelijke, bijbelsche leer over oorsprong, wezen en bestemming des menschen een diepgaand verschil. De „zedelijke” kwaliteit des menschen, met andere woorden, (daarom sprak ik van Ethiek) is hier in geding.

Het Darwinisme, alzoo geheeten naar den bekenden Engelschen geleerde Charles Darwin, heeft in de vorige eeuw eerst grooten opgang gemaakt. Niet dat Darwin de Evolutieleer zelve zou hebben uitgedacht; maar hij heeft gemeend in staat te zijn, en ook ernstig getracht, deze leer mechanisch te verklaren.

De verscheidenheid der soorten zou ontstaan zijn, behalve door toeval, door natuurlijke teeltkeus en erfelijkheid. In 't kort wil dit, populair vertolkt, zeggen, dat in den strijd om het bestaan, de zwakkere individuen zijn ondergegaan, de sterkere in stand gebleven; deze hebben daardoor zich al beter eigenschappen verworven, die hun nakomelingen zouden hebben overgeërfd; deze hebben op hun beurt dit proces voortgezet. Een proces, dat met natuurlijke teeltkeus hand aan hand ging; n.l. de mannetjes kozen de beste wijfjes, en doodden daarbij de zwakkere mededingers. Zoodat allengs verbeterd en verbeterend een hooger soort zou zijn ontstaan. Ten langen leste is in een proces van duizenden en tienduizenden jaren, uit dit proces niet alleen een zeer „ontwikkeld” diersoort ontstaan, maar uit dat diersoort ook de mensch.

Het behoeft weinig betoog, dat de godloochenaars aan zulke „wetenschap” gaarne hun dankbare hulde brengen. De betekenis van Darwin uit dat gezichtspunt is dan ook niet slechts, dat hij de Evolutieleer nog een stap vooruit zou gebracht hebben, maar dat hij voor de verhevenheid van den mensch een anderen oorsprong zocht aan te wijzen, dan Gods Woord ons doet; en hij alzoo den godloochenaars en bijbelverwerpers een „hypothese” had verschaft, die zij maar al te gretig en allesbehalve kieskeurig aanvaardden.

De waarde van Darwin's leer is eens kenschetsend geteekend in dit woord: „Darwin heeft ons totaal niets verklaard noch bewezen; maar slechts heeft hij ons laten hooren, hoe hij de wereld in mekaar zou gezet hebben, indien hij God ware geweest”. Darwin zelf was eerst nog „geloovig”; hij nam het bestaan Gods nog wel

aan. Later is hij (hoe kan het anders) geworden niet veel meer dan een pessimistisch twijfelaar, ja, een totaal ongeloofige, die zelf beleden heeft, zoo goed als nergens meer oog of oor voor te hebben.

Voor ons bestek moet ik volstaan met dit Darwinisme op z'n cardinale punt critisch tegen te staan; n.l. dat de mensch zou afstammen van de beesten, van een zekere aapsoort.

In zijn boek over de afstamming van den mensch, zegt hij: „Wij leeren dus (dat „dus” is kostelijk! W.), dat de mensch afstamt van een behaard viervoetig dier, voorzien van een staart en puntige ooren, waarschijnlijk in de boomen levend en een bewoner van de oude wereld. Dit schepsel zou — indien zijn geheele maaksel door een hedendaagsch natuuronderzoeker onderzocht was — door dezen tot de apen of vierhandige zoogdieren zijn gebracht”.

Ziezoo, nu weten we onze herkomst. Jammer voor Darwin c.s. dat we er bij opmerken moeten, dat de s t a m b o o m z o e k is. Niemand denke toch (zooals velen schijnen te meenen), dat Darwin zou geleerd hebben, dat we afstammen van de tegenwoordig levende aapsoort; neen, daaronder hebben we onze grootouders niet te zoeken. Wij stammen af van een reeds uitgestorven aapachtig diersoort. En van d i e soort, ja dáárvan, het is heusch triest, om het te moeten opmerken, is tot heden nog geen overblijfsel gevonden. Zoodat de dusgenaamde tusschenschakel, nog wel die van een „overgang van aap tot mensch”, n o g a l t i j d z o e k i s. Geef u er goed rekenschap van, lezer, wat dat zegt. Dat dus heel de leer van Darwin o n b e w e z e n is. Natuurlijk!

Ik verwijs den belangstellenden lezer tot verdere inlichtingen over Darwinisme en Monisme naar mijn boek „D e W e r e l d - r a a d s e l e n”. Maar een paar proefjes, om het schijnvertoon der ongeloofs-„w e t e n s c h a p” te illustreeren, mag ik hier niet onthouden.

Eerst dan ontmaskeren we de schijnvertooning der Darwinistische wetenschap, als deze z.g.n. populair optreedt en in volksuitgave-boekjes en diergelijke de goedgeloofige menigte op den mouw wil spelden, dat het wetenschappelijk vaststaat: „wij stammen af van apen”.

Neem ik als voorbeeld Haeckel. Schrijft hij voor het „volk”, dan heet het: „Wij bezitten thans alle hoofdoorkonden van onze stamgeschiedenis”. Maar in zijn boek Systematische Phylogenie, dat voor mannen van

studie is geschreven, luidt het: „De empirische (op feiten gegrond) oorkonden van onze stamgeschiedenis zullen altijd in hooge mate onvolledig blijven”. Of ook: „natuurlijk is en blijft onze stamgeschiedenis een hypothesengebouw”. — Wat zegt ge er van! De geleerde, ten deze alleszins bevoegde, natuurkundige Zittel was eerlijker, toen hij verklaarde, dat op geenerlei manier de kloof tusschen aap en mensch is gevuld. En de wereldberoemde natuurkundige Virchow zegt: „wij kunnen niet leeren, en wij kunnen het niet een resultaat der wetenschap noemen, dat de mensch van den aap of van welk dier ook afstamt”. —

Het grenst aan het ongelooflijke, hoe de „geleerden” hebben gegoocheld, om het ongeloofs dogma „wij stammen van de apen af” er toch maar „in” te krijgen. Gij priesters en domine’s, zoo oreert de Dageraadsmann b.v., gij met uw onbewezen dogma’s, uw rijk is haast uit; wij gelooven alleen wat we weten; en de wetenschap heeft uw dogma’s ontzenuwd. Maar och arme, die wetenschap! Weder in dit verband een staaltje van wat men onder wetenschap durft verstaan. Haeckel, de groote profeet van het moderne materialistisch-monistisch ongeloof, had de wereld destijds kond gedaan, dat we thans alle wezenlijke oorkonden van onze stamgeschiedenis bezitten. Zoo zouden we volgens H. dan o. a. „goed behouden versteende geraamten” bezitten, die dan als afdoend bewijs konden gelden, voor het na-wijzen van onze afstamming. M. a. w., dat er wel terdege in vroeger tijd „menschapen” bestaan hebben, en waar wij dan afstammelingen van zouden zijn.

Al ware dit nu zoo, dat er weleer apen hadden bestaan, die velerlei overeenkomst vertoonden met den mensch, dan blijft het toch nog een open vraag, of nu werkelijk de mensch uit dit apensoort is geboren geworden.

Evenwel, daar is meer. Die z.g.n. „versteende geraamten”, van hoedanigen aard en bewijskracht zijn deze? ’t Is haast ongelooflijk, hoe wetenschappelijke mannen zulk bewijsmateriaal durven aanbrengen.

Een driel tal zulke belangrijke bijdragen zijn tot heden bekend. Zegge drie. En van welke hoedanigheid! „Geraamten”. Wat geleerden al onder geraamten kunnen verstaan, als zij door ongeloofsvooroordeel zijn bevangen!

Het eerste zoodanige geraamte, afkomstig van een onzer dier-

lijke „stamvaders”, die men Pliopithecus heeft genoemd, bestond uit een gevonden..... onderkaak, plus de bovenste kiezen! Knappe photograaf, die daarvan een goedgelijkend portret van den beroemden oorspronkelijken bezitter zelf kan te voorschijn tooveren. Inmiddels heeft echter de bekende geleerde Zittel medegedeeld, dat deze resten afkomstig zijn van een dier, dat doodgewoontjes tot de..... tegenwoordige aapsoort behoort.

De tweede heet Dryopithecus. En wat heeft men van zijn versteend geraamte gevonden? Twee onderkaken, plus één dijbeen. 't Is bespottelijk; dat heet nu: goed behouden versteend geraamte. Maar de bewijskracht is bovendien totaal afwezig. Grandy heeft vastgesteld, dat dit dier geen „voorvader” kan zijn geweest, daar de tegenwoordige Chimpanseé „veel dichter” bij den mensch zou staan. Derhalve kan de Dryopithecus niet hebben behoord tot een ondergegane tusschenschakel-soort.

De derde wordt genoemd Palaeopithecus. Zijn „goed behouden versteend geraamte” bestaat uit..... één kaak en één kies! Voila tout! Verder commentaar totaal overbodig.

In 1891 meende men gelukkiger te zullen worden.

De heer Eugène Dubois had op Java dan toch wezenlijk de ontbrekende tusschenschakel gevonden. De restanten van het dier waren één..... tand en..... een schedeldak. 15 Meter van de plaats verwijderd, waar men deze „belangrijke” vondst had gedaan, vond men later nog een linker dijbeen. Of dat er nu werkelijk bij behoord had? Wie zal 't ooit uitmaken. Maar wat leelijker was, de zaak werd in Duitschland, Frankrijk, Engeland, Nederland druk besproken, en op het 3e Internationale Zoölogencongres te Leiden in September 1895 tot deze beslissing gebracht, dat wetenschappelijk werd uitgemaakt, dat deze vondsten..... waardeloos voor het beoogde doel waren gebleken.

De kroon op alles spant de mededeeling van Prof. Klaatsch in 1908: menschen en apen saam zouden afkomstig zijn van de z.g.n. „Chirotherien” of handdieren. Dat zouden dan beesten zijn geweest van welke wij niets anders kennen, dan (let op, lezer!)de afdruksels hunner pooten, welke afdruksels zij hier en daar in Europa en in Afrika hadden achtergelaten! Hier kan niets tegen op. Uit het „afdruksel” van een poot van een of ander beest uit vroeger eeuwen, het beest zelf en heel de wordingsgeschiedenis zelfs van zijn „nakomelingschap” aan te wijzen, — inder-

daad we moeten bekennen, dat de Materialisten en Darwinisten op het punt van „gelooven”-kunnen, de meest „verstarde” ouderwetsche fijnen de baas af zijn!

Vruchteloos zal het blijven, te wijzen op de z.g.n. vele punten van overeenkomst tusschen mensch en dier (aap). Er is één punt, een punt van onderscheid en wezensverschil, hetwelk tusschen mensch en dier een onoverbrugbare kloof blijft vormen: de mensch heeft „Vernunft”; hij is geschapen met een redelijk-zedelijke ziel, met zelfbewustzijn en een „geistigen Abstraktionsvermögen”, waardoor we begrippen, oordeelen en besluiten kunnen vormen, en waarvan in de menschenlijke taal de uitdrukking wordt gevonden. De spraak, zegt de geleerde taalkenner Max Müller, is de Rubicon tusschen mensch en dier. Het dier, zegt hij, heeft geen hindernissen, uit zijn lichaamsbouw ontstaan, die het dier beletten zouden, te spreken; spreken zou het dier dan slechts, als het tot een denkend wezen kon verheven worden. Het dier heeft in zekeren zin wel een zieleleven, maar geen geestelijk leven. Het „zieleleven” van het dier blijft beperkt tot het zinnelijk gebied, terwijl het zich bij den mensch verheft tot „Geistesleben”. Het ken- en begeervermogen van het dier is beperkt tot het materiële gebied, zijn levensdoel gaat op in het zinnelijke; met het lichaam vergaat dan ook zijn ziel; de mensch heeft een bestemming voor de geestelijke en eeuwige dingen; al valt ook het lichaam weg, zijn ziel leeft voort.

De mensch als Beeld Gods geschapen heeft in onderscheiding van alle andere schepselen hier op aarde den adeldom ontvangen, om God te kunnen kennen, beminnen en dienen: de religie. Stammen we van de dieren af, dan vervalt feitelijk religie en zedelijkheid; dan hebben deze geen objectieve innerlijke waarde. Het ethisch, zedelijk wezen van den mensch is dies gemoeid met deze kwestie. Daarom zeide ik: gelijk de Evolutieleer is genoemd de dogmatiek van het Materialisme, zoo ware het Darwinisme de ethiek er van te heeten. Een ethiek, welke ons leert, dat de consequenties van het stelsel eischen, om van geen God boven ons, van geen maatstaf voor ons gedrag en leven te spreken. Hoogstens is de zedewet een wet van: „deugd en ondeugd wisselen stuivertje”. Inconsequent noem ik het, als onze materialistische Darwinisten pleiten voor liefde, zedelijkheid, recht; als zij vredescongressen houden, ontwapening en oorlogsafschaffing voorstaan enz. Dat men dan luistere naar wat een hunner „apostelen” (maar een

consequente ten deze), de befaamde David Friedrich Strauss heeft gezegd. In par. 78 van zijn berucht boek „Het oude en het nieuwe Geloof”, schrijft hij: „Stamt de mensch, zij het ook als de hoogst ontwikkelde, meest gezuiverde spruit, uit het dierenrijk af, dan is hij uit zijn aard een irrationeel wezen; bij allen vooruitgang van zedelijkheid en wetenschap zullen toch de natuur, de begeerlijkheid en de toorn steeds een geduchte macht over hem behouden; en wilt ge weten, mijne dames en heeren, wanneer gij het zoover brengen zult, dat de menschheid haar oneenigheden alleen door vreedzame overeenkomsten beslechten zal? Op denzelfden dag, waarop gij het zoo zult weten in te richten, dat diezelfde menschheid zich voortaan alleen maar door verstandige taal voortplant”. En iets verder: „gelijk weleer het laatste woord der koningen, zal ook nu het laatste woord der volken zijn aan het kanon”.

De H. Schrift is alzoo niet weerlegd. Wel heeft ongeloofswetenschap zichzelf schrikkelijk geblameerd. De mensch moge thans een diep van God afgevallen schepsel wezen; hij is van huis uit „van Gods geslachte”. Zijn val zelfs kon zoo diep niet zijn, als hij dit niet van huis uit ware. En nóg gloort er van zijne oorspronkelijke heerlijkheid iets na, zelfs in den bouw van zijn lichaam, in zijn recht-opgaanden gang, in zijn fijne structuur; zelfs Haeckel heeft Flechsig's woord aanvaard „dat in een deel der hersenen bij den mensch nog buitengewoon ingewikkelde structuren voorkomen, die bij de overige (! W.) zoogdieren ontbreken”. Zijn oorspronkelijke heerlijkheid gloort na in de uitdrukking van 's menschen a a n g e z i c h t; in zijn taal, en redelijkheid, in zijn religie en zedelijkheid.

Dat er tusschen mensch en dier zekere verwantschap bestaat, niemand behoeft het te ontkennen. Maar men lette dan ook op het w e z e n s verschil. De H. Schrift, ons verhalende de schepping van dier en van mensch, meldt ons, dat beide zijn geschapen op één en denzelfden, op den zesden dag; en beide zijn ook gevormd uit het stof der aarde. Maar de dieren worden op Gods bevel door de aarde voortgebracht (Gen. 1 : 24); de mensch echter wordt geschapen, na een beraadslaging Gods, naar Zijn beeld, tot een heer over alles. Aan zichzelf ontleende God als 't ware het model, den aard van des menschen wezen; op eindige wijze zal de mensch moeten vertoonen, wat God op oneindige wijze is.

Uit den vuurhaard van Gods eigen levens- en geestesvolheid heeft Hij een vonk in des menschen binnenste als doen overspatten.

Waardoor de geschapen mensch met kennis, gerechtigheid en heiligheid was gesierd; om alzoo God zijnen Schepper recht te kennen, Hem van harte lief te hebben, en met Hem in de eeuwige zaligheid te leven; om Hem te loven en te prijzen. Van stonde aan, en dan tot steeds breeder ontplooiing en tot vollen, eeuwigen, rijken luister.

Gevalen zijnde, is dit schepsel daarom het meest gedegradeerd, geruïneerd van alle schepselen. De beesten des velds kunnen God niet recht kennen, maar Hem ook niet haten en vloeken; zij kunnen het eeuwige leven niet beërven, maar ook niet verloren gaan. Dit alles is wel des menschen mogelijkheid. Dit is negatief een getuigenis van zijn grootheid. Edoch, Gods Geest, dien mensch wederbarend en hem met den Heere Jezus Christus in een levende geloofsgemeenschap plaatsend, herschept hem nu ook tot een nieuwen mensch, die bestemd is om, gelijk hij het beeld van den aard-schen mensch, den gevallen Adam heeft gedragen, nu ook het beeld van den hemelschen, van den Christus te dragen. Opdat de deugden Gods hierin ten volle worden verheerlijkt, dat de schepping in de herschepping ten volle worde opgeluisterd.

Bij het materialistisch ongeloof is geen sprake mogelijk van scheppingsverlossing. Het Materialisme is tevens het evangelie van de wanhoop; van de verneinung; van de radeloosheid. Maar het geloof weet en geniet, dat de uit God den Vader geschapene wereld wel van Hem is afgevallen; maar door den Zoon is verlost; en in den H. Geest tot God zal worden wedergebracht, opdat God zij alles en in allen.

Van denzelfden schrijver zijn nog verschenen:

- Mozes door God afgewezen, leerrede over Deut. 26 : 3a.
De Roepstem van de roede Gods. Tijdpredikatie bij het uitbreken van den Europeeschen oorlog; over Micha 6 : 9.
Het Engelenlied van Bethlehem, beluisterd van de slagvelden van Europa; leerrede over Lucas 2 : 13 en 14.
Een Onttroonde Koning. Tijdrede over den wereldoorlog.
Verharding onder de oordeelen Gods. Tijdpredikatie betreffende Neêrlands afval en verharding over Ex. 9 : 27, 28 en 34.
De Europeesche oorlogsbrand en de Christelijke wereldbeschouwing.
Beginselen en Belangen.
De Theosophie en hare Dwaalleer. (Een critische verhandeling).
Een Gebedsklacht onder de Oordeelen Gods. Tijdpredikatie over Jer. 14 : 19b, 20 en 21.
Het Gezicht der vier Paarden. Tijdrede over Openb. 6 : 1—8.
De Ondergang der eerste Wereld, beeld van het toekomstig Eindgericht; over Matth. 24 : 37—42.
Lijkverbranding.
Uit het Zieleleven. (Een practicele verhandeling).
De Barmhartigheid in het licht van het Christelijk geloof.
De Brief aan Pergamus. Leerrede over Openb. 2 : 12—17.
De Moraal in het zevende Gebod. (Groot formaat).
De Moraal van het Humanisme en van het Chr. geloof, in haar beteekenis voor de opvoeding der Jeugd.
Vrijzinnige Staatskunde. (Uitvoerige verhandeling).
„Naarstiglijk komen” (naar Zondag 38).
De Hedendaagsche sociale Beweging in hare beteekenis voor de komst van het Koninkrijk Gods.
Het Sociale Vraagstuk en de Staatsbemoeiing. (Uitvoerig, critisch).
Doe dat, totdat Hij komt (een practicele verhandeling over het godvruchtig avondmaalvieren). Groot formaat.
De Plaatselijke Vereeniging der Gereformeerde Kerken.
De Gereformeerde Geloofsleer. (Een handboek).
Calvinisme en Hooger Onderwijs.
Christelijke Wetenschap en de Opleiding tot Arts.
Christelijke Wereldbeschouwing en de moderne Arbeidersbeweging. (Drie voorlezingen).
De Moderne Theosophie (een uitvoerige critische studie).
Het Spiritisme ” ” ” ”

De Wereldraadselen (een uitvoerige critische studie).
 Het Tolstoyisme „ „ „ „
 Het Pessimisme „ „ „ „
 Geloof en Wetenschap „ „ „ „
 Nieuwe Religie en hare Wijsbegeerte „ „ „ „
 De Titanic en de Ark (tijdpreek).
 De Geestelijke ellende onzer eeuw en het Eeuwig Evangelie.
 Sexueele Zonde en de Zonde tegen den H. Geest.
 Ten Disch geleid. (Belijdenisgeschenk).
 Jaarwisseling in Wereldoorlog; (1914—1915).
 Het Spiritisme. (Een vlugschrift).
 Theosophie en Chr. Religie „ „
 Socialisme en Chr. Religie „ „
 Dienstweigering.
 Het Gansche Schepsel in Barendsnood. (Over den Wereldkrijg).
 Gespaard maar Bedreigd. (Dank- en boetedagpredikatie over
 Klaagl. v. Jer. 3 : 22 en Jesaja 9 : 11b.)
 De Dood en het Hiernamaals. (Een uitvoerige verhandeling in
 XVIII hoofdstukken).
 Het Derde Kruiswoord.
 De Roomsche Processies.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
D. J. VAN BRUMMEN - DORDRECHT

NOG VERKRIJGBAAR:

**HET FORMULIER VAN HET
HEILIG AVONDMAAL**

DOOR

Ds. F. LENGKEEK,
DOCENT AAN DE THEOL. SCHOOL DER CHR. GEREFORM. KERK
TE APELDOORN.

F 0,75, FRANCO PER POST F 0,80.

ONS HUWELIJKSFORMULIER

DOOR

Ds. G. SALOMONS,
CHR. GEREFORM. PRED. TE BUSSUM.
F 0,75, FRANCO PER POST F 0,80.

VOORLOOPIGE AANKONDIGING.

GAAT TER PERSE:

GOD EN RELIGIE

DOOR

Ds. G. WISSE

CHR. GEREFORM. PRED. TE ARNHEM.

ROYAAL FORMAAT

± 12 VEL DRUKS